

Nóvé Béla

AZ APCSEL, AZ ÁVO ÉS AZ ÁEH Titkosszolgák megkésített tanúságtétele

Csapidában. *Tanulmányok a katolikus egyház történetéből, 1945–1989.* Szerk. Bánkuti Gábor – Gyarmati György, ÁBTL – L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2010, 436 oldal, 3800 Ft

Örvedetes, hogy a 20. századról igényes egyháztörténeti forráskiadványok, monográfiák és kézikönyvek egész sora látott napvilágot az ezredforduló óta, s hírlík: több, mostanra beérő, rég várt szakmunka folytatja még a sort. A L'Harmattan Kiadó és az ÁBTL által frissen publikált tanulmánykötetnek is jó néhány, figyelmet érdemlő előzménye van, elég csak a kötetvégi – gonddal szerkesztett – irodalomjegyzéket felütni. Ám hadd reméljük, ezúttal nemcsak néhány tucat tudós szakmai „belügy”-éről van szó, hanem egy sokszor elakadt, sokszor újrakezdett, ma is még kissé félszeg és szemérmes, múltfeltáró párbeszédről, amely, ha megkésve is, végre úgy tűnik, egyre tágabb nyilvános teret követel magának. Ezt jelzi egyebek közt a *Hitvallók és ügynökök* címmel tavaly bemutatott dokumentumfilm fogadtatása (Kabay Barna és Petényi Katalin 90 – hosszabb változatában 200 – perces alkotása), csakúgy, mint a két éve Pécssett, majd az idén májusban a Sapientia Egyetemen rendezett két jelentős egyháztörténeti konferencia. Ez utóbbi ugyan a címevel – *Egyházüldözés és egyházüldözők a Kádár korszakban* – még váltig az önfelmentő „mártírológiai tradíciót” folytatja, de szakszerű tényfeltárásai, ökumenikus és nemzetközi perspektívája már sok ponton meghaladni látszanak e beszűkült historikus önképet. Nem kétséges, mindez lassú és nehéz ellentmondásokkal terhelt folyamat: kilépni a sandán és sértetten átpolitizált szenvedéstörténet csapdájából, s helyette bátran kibontani a múltból egy árnyalt és ténytisztelő egyháztörténetet. Hogy mindez lehetséges, s hogy e történet nemcsak „kívülről”, az ideológiai, politikai ellenfelek által írható meg, hanem végre belülről is – erre nézve a legbiztosabb ígéret az eltökélt és talentumos fiatal tudósok a tárgyalt kötetben is feltűnően népes rajzása.

A tucatnyi szerző átlagéletkora alig harminc év, de már majd mindegyik komoly kutatói teljesítményt jegyez, s tanítja is, amit tud. Zömükben képzett egyháztörténészek, ám a levéltárosság, kisebbség- vagy diplomáciatörténet felől érkezők is otthonosan mozognak a honi egyháztörténet igencsak rögzös és kátyús – s a kötet címére utalva: ma még számos rejtett csapdától sem mentes – terepén. Külön erőssége az alkalmi szerzőtársulásnak, hogy főhivatású archivistaként négyen is közvetlen „forrásközelen” élnek: Gyarmati György és Vörös Géza az ÁBTL, Szabó Csaba és Soós Viktor Attila az Országos Levéltár munkatársaként. A tanulmányokat egyébként nemcsak az alcímben jelzett közös kutatási kör (katolikus egyháztörténet, 1945–1989) fűzi egybe, hanem legalább annyira a belügyi forrásanyag kiemelt használata, hiszen így vagy úgy valamennyi fontos kútfőként támaszkodik az egyházról fennmaradt titkosrendőri iratokra (is). Első közlés

ugyan csak kettő van köztük – talán épp a két legizgalmasabb: Stefano Bottoni és Fejérdy András remek dolgozatai –, ám egy tematikus tanulmányválogatás esetén ez nagyon is rendjénvaló, főként, ha megszámitjuk, micsoda publicitást jelent ma egy akadémiai vagy egyháztörténeti szaklapban sok év kutatásait lehozni.

A nyitó tanulmányt a szerkesztőpáros ismertebb tagja, Gyarmati György, az ÁBTL nemrég újabb hét évre prolongált főigazgatója jegyzi *Egyház, sok rendszer és a történelmi idő* címmel. Afféle nagyléptékű történetfilozófiai elmélkedés ez, néha kissé messziről indítva („longue durée”, „Trianon-effektusok”, „az országhistoria tematikus csonkulása” etc.), ám azért sok jó közelítéssel. Gyarmati joggal emeli ki, hogy „Magyarország rövid huszadik századi »világi« köztörténetében kilenc rendszerváltás – vagy legalábbis erre irányuló kísérlet – követte egymást. A magyar katolikus egyház ezenközben – nagyon változó kondíciók közepette ugyan – de mindvégig kontinuos volt.” Mint írja, a „régí rend évszázadaiban” az egyházon kívül nem volt élet („Extra ecclesiam non est vita”), s ez még a vizsgált korszak kezdetén, 1945 után is többé-kevésbé így állt. Már csak emiatt is régóta esedékes volna egy gyökeres szemléletváltás, mely többé nem az egyház hatalmi, közjogi státusát, hanem sokkal inkább a mindenkori „társadalmi beágyazottságát” vizsgálná. Gyarmati a korszakolás politikai, jogi, egyháztörténeti kritériumait is hosszan latolja, három verziót is felkínálva: a) 1918–19-től 1989-ig (a főbb politikai cezúrákat követve); b) az 1894–95. évi szeparációs törvényektől az ÁEH 1989-es megszűntéig (a hazai egyház jogi státusa szerint), végül c) a *Rerum novarum*tól (1891) II. János Pál haláláig, 2005-ig (a Vatikán „hosszú 20. százada”). A múltfeltárás szakszerűségét, a „mundér becsületét” féltve ezúttal is komor szavakkal kárhoztatja a „szenzációhajhász ügynökvádászatot”, egy lábjegyzetben megpedzi azt is, hogy ma mintha bajosabb volna az egyháznak a hatalomközeli státusból ismét a hívek közösségévé válni, mint éppen aktuális ügynökbotránnyait tisztázni, ám mindezen miazmák ősokárol, a rendszerváltó elit(ek) egyetemleges mulasztásáról és máig ható szabotázsáról mit sem szól, a radikális rendszerkritikát másoknak engedve át.

Időrendben az első és talán legdrámaibb esetrekonstrukció Balogh Margit *Kötélhúzás a kulisszák mögött* című tanulmánya, amely Czapik Gyula egri érsek Rákosiékkal folytatott 1948-as tárgyalásait idézi fel több fontos forráscsoport (MOL, ÁBTL, MKPK Irattára, Egri Főegyházmegyei Levéltár etc.) mintaszerű egybevetésével. Az érdemes szerzőt, aki mára a honi egyháztörténet egyik nagy munkabírású, vezető tudósává nőtte ki magát, immár jó két évtizede foglalkoztatja a téma – mutatis mutandis ezen írása is megjelent két éve már az *Egyházi iskolák államosítása Magyarországon* című tanulmánykötetben. Balogh egy sor árnyalt portrét vázol a történelmi „kötélhúzás” riválisairól; szemünk előtt sorra megéled Mindszenty, Grösz, Shvoy és Czapik; Rákosi, Révay, Kádár, Ortutay és a mediátor Barankovics, s a távolból, egy-egy villanásra még XII. Piusz aszkétikus alakja is. Tudjuk jól: kilátástalan utóvédharc tanúi vagyunk, s lám, mégis: az egyre újabb tárgyalásfordulók részleteit mesterien kibontva a szerző mindvégig képes elhíttetni velünk – főként Czapik konok kiütkeresésének optikáját követve –, hogy van még remény, lehet a túlélésnek tisztos kompromisszuma félig a diktatúra mindent letipró lánctalpai alá szorulva is. A Balogh-tanulmány meggyőző felismerései közül kettőt mindenképp ér-

demes kiemelni: az egyik, hogy „a fordulat évében” a frontok megmerevedésének (Rákosi és Mindszenty részéről egyaránt) legfőbb oka, hogy mindkét fél egy küszöbön álló újabb háborútól remélt megoldást – a másik: Czapik Gyulának a forrásközlelől nagyon is indokoltnak látszó erkölcsi és egyházvezetői rehabilitálása. „Czapik és Mindszenty – írja összegzésül a szerző – két feddhetetlen, tiszta jellemű személyiség volt. [...] Ők ketten gyökeresen eltérően ítélték meg Magyarország és a világpolitika tendenciáit, más jövőképet formáltak, és eltérő következtetéseket vontak le a követendő stratégiáról.” Mégis, sugallja Balogh Margit egész írásával, ott a helyük mindkettejüknek a magyar egyháztörténeti pantheonjában, ahol bátran megférnek egymás mellett.

Hasonlóan igényes, komoly forráskutatásra alapozott dolgozatot közöl a kötet másik, fiatal szerkesztője, Bánkuti Gábor *A túlélés alternatívái – A Jezsuita Rend és az ÁVH, 1953–1956* címmel. A pécsi egyetem történész tanársegédjét, meglehet, a *genius loci* is támogatta témaválasztásban, hiszen Pécs, az Ignatiummal és a rendházzal közismerten a magyar jezsuiták egyik fő erőssége – majd éppen emiatt: egyik legfőbb kárvallottja volt. Bánkuti munkája nem kínál átfogó ’45 utáni rendtörténet (főként P. Pálos Antal és a „csoportvezetők” elleni koncepciók per-előkészületekre fókuszál), ám még így is megdöbbentő mélységekről tudósít. Helyszűke miatt ezúttal csak egy rövid idézet: „A szétosztás 40 éve alatt a provincia 67 tagja közel 280 évet töltött börtönben vagy internálásban. Összesen több mint 1000 évre ítélték őket. Az államvédelem a jezsuita rendet konkurrens *szolgálatnak*, vatikáni irányítás alatt működő *kémszervezetnek* tekintette, melynek tagjai a »klerikális reakció« organizálásában is vezető szerepet töltöttek be.” Egy lábjegyzetében ugyancsak Bánkuti közli a katolikus egyház egészét sújtó politikai üldözés sommás veszteséglistáját. Eszerint a Rajk László által 1946 nyarán kiadott belügyminiszteri rendelettel országszerte 1500 katolikus egyesületet számoltak fel. Az iskolák 1948 nyarán elrendelt államosítása 3094 katolikus intézményt sújtott, míg a szerzetesrendek erőszakos felszámolása 1950 őszén 23 férfi rend 2582 tagját és 44 női rend több mint 9000 apácáját érintette – a tetemes vagyoni és kulturális veszteséget itt nem is említve.

Gárdonyi Máté, a Veszprémi Érseki Hittudományi Főiskola tanára fegyelmezett és lényeglátó kitekintéssel gazdagítja a kötetet *Túlélés – együttműködés – ellenállás* címmel, mely a katolikus egyház eltérő térségbeli stratégiáiról ad számot. Ez a léptékváltás nagyon is hiányzik, hogy kutatók és laikusok egyként tisztán lássák a kommunista egyházpolitika – mint azt Gárdonyi külön kiemeli – „céljainak és módszereinek lényegi azonosságát”, s tegyék hozzá: e koncertált nemzetközi kutatásnak, geopolitikai és történeti adottságai folytán, a mára sok-műhelyes magyar egyháztörténeti iskola eszményi koordinátora lehet. A represszív módszerek s az ellenállás azonosságainak, különbségeinek ismertetése után a szerző a vatikáni „keleti politika” ellentmondásaira is kitér, ezt írván: „Az *Ostpolitik* értékelése még távol áll attól, hogy azt mondhassuk, a róla folyó vita nyugvópontra jutott. Kritikusai a »megalkuváshoz« képest keveslik az eredményeket, s joggal hivatkoznak arra, hogy a vallásellenes módszerek néhány országban szelídültek ugyan, de az adminisztratív egyházüldözés a kommunista rendszer összeomlásáig mindenütt fennmaradt. E kritikusok a vatikáni diplomácia működését a »hitvalló egyház« elárulá-

saként értékelik. Az *Ostpolitik* védelmezői ezzel szemben azt hangoztatják, hogy bár a pozícióba helyezett személyekre a kollaborálás árnyéka vetült, mégiscsak sikerült jogilag rendezett hierarchiát biztosítani a legtöbb országban.” Ami, fűzi hozzá a szerző, korántsem öncél, hanem a tradicionális egyházfelfogásban a szentségkiszolgálás s ekként az üdvösség legfőbb záloga. Nos, a továbbiakban még láthatjuk, hogy a követhetetlennek bizonyult „magyar modell”, az 1964-es „részleges magyar–vatikáni egyezmény” mennyiben igazolja a fentieket. Annyi viszont máris megelölegezhető, hogy Casaroli bíboros napja fényesebb, mint valaha, s a Vatikán továbbra sem mutat sok készséget egykori „keleti politikája” erkölcsi, teológiai alapú revíziójára.

Innen a kötet voltaképp ketté oszlik: két elmélyült és remekül megírt esettanulmány az 1956 utáni csoportos ellenállás konspirációit elemzi – Bertalan Péter: *Ellenálló szeminaristák*, Fejérdy András: *Titkos püspökszentelés(ek) Magyarországon* –, egy további épp a „választékon” áll a „Mátrai” fedőnevű püspök meghasonulásának krónikájával (Soós Viktor Attila: *Ügynöktörténet két tükörben*), míg újabb négy tanulmány az egyház ellen bevetett államvédelmi arzenál eseti vagy általános bemutatását adja (Bandi István: *Adalékok a Pápai Magyar Intézet történetéhez*, Szabó Csaba: *A „Világosság” fedőnevű belső rezidentúra az Állami Egyházi Hivatalban*, Stefano Bottoni: *Egy különleges kapcsolat története: A magyar titkosszolgálat és a Szentszék, 1961–1978*, és végül Vörös Géza jó félszáz oldalas intézménytörténeti és forráskalauza: *Egyházak az állambiztonsági dokumentumokban*). Lássuk – ha nem is érdemeik és tartalmi súlyuk szerint – néhány adalék erejéig ezeket is.

Bertalan Péter korábban teljes rekonstrukciót közölt a Központi Szemináriumból kizárt papnövendékek ellenálló mozgalmáról, titkos felszenteléseiről és tömeges meghurcoltatásáról (*A kizártak = A paradigmák áldozatai*, Jel Kiadó, Budapest, 2004) – a jelen kötet ebből kínál rövid ízelítőt. Valóban, a magyar egyház '56 utáni túlélésének egyik legdrámaibb próbatétele volt e példátlan méretű és önkényű represszióhullám, az újjászervezett ÁEH és az államvédelem közös erődemonstrációja, amely nemcsak az egyházvezetést, hanem az egész papságot s a híveket is súlyos lelkiismereti dilemmák elé állította. Aligha véletlen, hogy a már hivatkozott *Hitvallók és ügynökök* című film is dramatizált jelenetek sorában idézi meg Tabódy István, Rédly Elemér és társaik elszánt „együttlégzését”, ami a hatalom szemében nemcsak azért tűnt veszedelmesnek, mert tüntetőn dacolt a békepapi kollaborációval s a titkos püspökszentelésekkel megerősítve akár egy katakomba-egyház is kisarjadhatott volna belőle, hanem mert bátor sorsközösséget vállalt a nem kevésbé üldözött és megalázott laikusokkal, mindközönségesen: a néppel. Fejérdy András az 1960 őszi titkos püspökszentelés(ek)ről írt dolgozata e történet szoros folytatása. Fejérdy az immár „kalitkába fogott Fekete Hollók”, az első Regnum-per vádlottai közé vezeti az olvasót Rózsavölgyi László börtönvallomásából kiindulva, aki magát titokban felszentelt püspöknek állította. Az MTA TTI tehetséges ifjú munkatársa, aki a római Gergely Egyetem Egyháztörténeti Fakultásának hallgatójaként korábban vatikáni kutatásokat is végzett, ama meglepő következtetésre jut, hogy „XXIII. János pápa áldását adta [...] egy illegális hierarchia felállításának előkészítésére”, a titkos püspökszenteléseket azonban csakis az esetben kívánta aktiválni, ha az egyházszakadás – ahogy kevéssel előbb Csehszlovákiában vagy Kínában – ténylegesen bekövetkezett volna.

Ezt a vészforgatókönyvet azonban csakhamar felváltja az 1961-ben meginduló enyhülés, a „keleti politika” s az 1964-es „részleges egyezmény”.

Bandi István, Szabó Csaba és Stefano Bottoni dolgozatai már ez utóbbi bonyolult háttérjátszmáit ismertetik – nem feledtetvén, hogy miközben az *Ostpolitik* vatikáni diplomatái egy új modus vivendiről tárgyalnak a pártállami „egyházfelügyelőkkel”, továbbra is sorra tartóztatják le a szerzeteseket és a papokat államellenes összeesküvés ürügyén, akik közül a legutolsó, Lénárd Ödön piarista atya majd csak 1978-ban szabadul. Valóban, mint azt Máté-Tóth András világhálón is olvasható, tanulságos elemzésében írja: „A ’64-es részleges megállapodás kapcsán »fordulat« helyett árnyaltabbnak tűnik az egyházüldözés modellváltásáról beszélni” (*A II. Vatikáni Zsinat és a magyar elhárítás*). Nos, éppen erről szól Bandi István elegánsan modellezett – mert egyetlen ügynöknevet sem említő – mechanizmus-vázlata, amely főként a „Palota” fedőnevű hírszerző operatív dossziésorozata alapján a római Pápai Magyar Intézet penetráns államvédelmi infiltrációját mutatja be. Ez hosszú évek titkos üzemmódjaként gyakorlatilag annyit jelentett, hogy már a tervszerű előszelekcziót is jelentős államvédelmi apparátus végezte, a növedékek átlag fele aktív ügynöki szolgálatot látott el – a PMI mindenkori rektorai természetesen *ex officio* –, s többségük hazatérve szoros kapcsolatban maradt belügyi tartótisztjeivel, akik cserében az ÁEH-val karöltve diszkrétan egyengették egyházi karrierét. Ami döbbenetes, hogy annyi év alatt egyetlen botrány, egyetlen nyílt lázadás vagy ügynöki dekonspiráció nem történt a hűvösen elegáns Palazzóban, ahol e nagyüzemi lélekvásár negyed századon át zavartalanul folyt. Ám ugyan miért is lepődne meg ezen bárki, mikor 1963-ban a II. Vatikáni Zsinatra kiutazó 15 fős magyar egyházi küldöttségben szám szerint 9 ügynök volt? (Máté-Tóth említett tanulmányában minderről időarányos, sok szempontból elemzett statisztikai adatsort is közöl a források alapján.)

Ha Bandi István az egyházvezetés domináns szelekciójának ’89-ig meghosszabbítható személytelen modelljével ejti jeges ámulatba az olvasót, Szabó Csaba, az Országos Levéltár forrásközlések terén már számos érdemet szerzett főigazgató-helyettese ezzel épp ellentétes módszert követ: néven nevezve sorra bemutatja az ÁEH-ba telepített, „Világosság” fedőnevű hírszerző rezidentúratisztjeit, majd a III/1-es csoportfőnökség Földes György vezette s a III-as csoportfőnökség Rácz Sándor irányította stábjának jellemző karriereit. Beavató írás, ámbár kissé strukturálatlan, és túl sok hasonló információt halmoz egymás mellé. Szabó „zárszava” ugyanakkor lapos közhelygyűjtemény, s egy tézise ráadásul egészen hamis és apologetikus: „Illúzió lenne azt hinni – írja –, hogy a rendszerrel nagyobb együttműködést vállaló felekezetek jobb helyzetben lettek volna a többiekhez képest, vagy hogy a rendszerhez jobban simuló egyházi vezetők bármivel is előnyösebb pozíciót tudtak volna elérni, mint a kemény szembenállást választó társaik.” (Vajon a nemrég jobblétre szenderült páter Bulányinak van-e alkalma mindezt hosszan megvitatni, mondjuk, Lékai bíboros ezóta bízvást patyolatfehérre purgált lelkével?) Az OL másik, a kötetben írással szereplő munkatársa, Soós Viktor Attila a volt szombathelyi megyéspüspök, Konkoly István ügynökmúltját tárja fel egyrészt belügyi aktái, másrészt saját visszaemlékezései „kettős tükrében”. Megvallom, számomra problémás írás ez, egyrészt mert invenciótlanul túl van írva, másrészt mert kutatás-etikailag is erősen

megkérdőjelezhető. Soós előbb megnyeri Konkoly bizalmát, ráveszi, hogy „megossza vele visszaemlékezéseit”, majd elutasítja a kérését, hogy álljon el ügynöki leleplezésétől, mondván: „Bár kérte, hogy ne kerüljön ki egy öreg, beteg ember érintettsége, azonban azt gondolom, hogy az ő helyzetében nem lehet mérlegelni” (*sic!*) etc. (158–159).

Az MTA TTI sokoldalú talentumát számos kutatással bizonyított ifjú munkatársa, Stefano Bottoni egyként otthonos Rómában, Bolognában, Pesten és Kolozsvárott, ám kötetbeli dolgozatához leginkább az olasz levéltárakban és az újabb olasz szakirodalomban való járatosságra volt szüksége. A Szentszék elleni aktív kémkedés, mint azt Bottoni adatok és elemzések sorával bizonyítja, a '60–70-es években valóságos sikerágazata volt a magyar hírszerzésnek, amely professzionális mimikrivel épült be az *Ostpolitik* egész konfliktuskerülő egyházigazgatásába. Egyik látványos bizonyága ennek a Mindszenty-ügy – állambiztonsági szempontból – sikeres megoldása, s a zökkenőmentes együttműködés a Vatikánnal a hazai egyházvezetés folyamatos kiválasztásában. „A hatvanas évek második felében – írja Bottoni – már a magyar állami érdekek ellen cselekvő szentszéki diplomaták elmozdítását is sikerült elérni.” (Luigi Bongianino 1968-as „megfűrése”.) Mindebben jelentős része volt egy ekkortájt végrehajtott nagyarányú hírszerző káderfrissítésnek a római rezidentúrán. Hogy mennyire, azt egy apró, ám emlékezetes közjáték is elárulta a tárgyalt kötet Eötvös utcai bemutatóján, ahol az ÁBTL dísztermében – *nota bene* '45-ben Péter Gábor itt gründolta az ÁVO elődjét, a Politikai Rendészeti Osztály fővárosi tagozatát! – Várszegi Asztrik pannonhalmi főapát a kötet érdemeit sorolta, a rá jellemző szelíd makacssággal a múlttal való bátor szembenézés fontosságát hangoztatva. „Minél öregebb az ember, annál inkább a régi szép dolgokra emlékszik!” – pattant fel ekkor az első sorból az ismert külpolitikai újságíró, aki még, úgymond, látta XXIII. János pápát a Vatikánban misézni, s most azt tudakolja, vajon mi az egyház mai álláspontja róla. Kérdésére udvarias, kitérő választ kapott, s a jelenlévők közül senkinek sem jutott eszébe firtatni: ugyan honnan is veszi a bátorságot a római rezidentúra „Rezső” fedőnevű obsitos hírszerző őrnagya, hogy egy ilyen rendezvény legelső hozzászólója legyen? (Lásd még Bottoninál: 260.)

Tartozom még legalább néhány elismerő szóval Vörös Géza, az ÁBTL kiváló archivistája rendkívül alapos szervezettörténeti és forrásismertető kalauzolásáért, amely a könyv utolsó, félszáz oldalas záró tanulmánya. Ez egyszersmind felveti a kérdést: vajon a kommunista idők fennmaradt egyháztörténeti anyagára a forráshiány vagy inkább forrásbőség jellemző-e? Nos – mint a gyakorló kutatók állítják – ez is, az is... Egyrészt a bőség zavara és a szétszórtság kísért a párhuzamos archívumokban (ÁEH, Pártiratok, ÁBTL, külügyi források, Vatikán etc.), másrészt tényleg sok minden hiányzik, lappang vagy megsemmisült – többek között a római hírszerzés jó néhány fontos operatív dossziéja is. A Vatikán mint elsőrangú, bár kissé túlféltett forrástár külön is megér egy misét... Archiválási és titkosítási rendje, mint köztudott, a pápaváltásokat követi – rendszeren hármát-négyet visszaszámálva... Iratai ekként ma legfeljebb XII. Piusz trónraléptéig, azaz 1939-ig kutathatók – kivéve a holocausttal összefüggő, pár éve nemzetközi nyomásra hozzáférhetővé tett aktákat. Hírlik, hogy csakhamar újabb két évtized anyagát szabadítják fel, immár 1958-ig, XII. Piusz haláláig, ami – bár a zsinati évekig

még nem ér! – jókora lendületet adhat a további kutatásoknak és korszakrevízióknak. Már csak azért is, mert a vatikáni vétó ma még furcsa mód a Bécsi kapu térig s a prímási palotáig is elhat: a Szentszékkal kötött titkosítási egyezség miatt nem kutatható az Országos Levéltár számos vatikáni érdekű, sok évtizede zárolt magyar iratanyaga sem.

Végül dicsérő említést érdemel, hogy a kötet majd' egynegyedét, vagy száz oldalon át imponálóan alapos, jól szerkesztett segédletek teszik ki: irodalomjegyzék, az archív források lelőhelyei, idegen szavak, kifejezések s az intézmények lexikonszerű szócikkei. Ezen kívül a könyvben említett személyek kis életrajza kínálja még magát (mind közül ez a félszáz oldalas anyag az egyik leghasznosabb), névmutató és a tanulmány szerzők rövid bemutatása. Ez a szám szerint hét, hasznos segédlet főként a két szerkesztő, s olvasószerkesztő, Petrás Éva odaadó munkáját és szakértelmét dicséri.

*

Jó húsz évvel a rendszerváltás után, úgy tűnik, szaporodnak a nyílt számvetések, s azokra a megújítandó egyházi közélet is mindinkább számot tart – határon innen és túl egyaránt. Ezt a nem szűnő múltfeltáró igényt jelzik Molnár Jánosnak az egykori Romániai Református Egyház mélységes szekus infiltrációját tanúsító dokumentumkötetei (*Szigorúan ellenőrzött evangélium*); hasonló, ha nem komorabb tanulságokkal szolgál majd az Erdélyi Unitárius Egyház készülő „önátvilágítása”, vagy épp a szlovákiai katolikus egyház még nagyjából publikálatlan államvédelmi iratanyaga. A hazai lutheránusok nem éppen szívderítő félmúltjáról úgyszintén frissen jelent meg egy tanulságos gyűjtemény (*Dokumentumok és tanulmányok a Magyarországi Evangélikus Egyház és az állambiztonság kapcsolatáról*).

Liszky Lilla Zita: Pillanatnyi viszony